

ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

*Виговська Н.Г., д.е.н., проф., завідувач кафедри фінансів і кредиту
Дячек С.М., к.е.н., доц., заступник завідувача кафедри фінансів і кредиту
Державний університет «Житомирська політехніка», м. Житомир
вул. Чуднівська, 103, м. Житомир, 10005, Україна*

У статті розглянуто особливості індикаторів, що формують фінансову безпеку держави, визначено принципи оцінювання її рівня. Встановлено, що додаткові труднощі у формуванні системи фінансової безпеки України виникають через відсутність у країні координаційного центру, який, отримавши інформацію від різних міністерств та відомств, міг би узагальнити її та зробити відповідні висновки. Автором наголошено, що основні показники фінансової безпеки забезпечують: адекватне розуміння економічної ситуації в державі, характер економічних процесів на макрорівні, рівень узгодженості державної стратегії розвитку з національними інтересами та вимогами національної безпеки. Доведено, що ефективна система показників фінансової безпеки держави є складною проблемою, оскільки їх кількість та якісні характеристики повинні бути достатніми для раннього та адекватного сигналу про стан походження та розвитку дестабілізуючих тенденцій, не ускладнюючи цю систему. Навір релевантних показників фінансової безпеки відіграє ключову роль при описі та аналізі стану фінансової системи країни, а також надає можливість її оперативного корегування за рахунок цілеспрямованого впливу на конкретний чинник. Базовою особливістю запропонованого методичного підходу є паралельне відображення стану фінансової безпеки домогосподарств та їх очікування щодо нього. Тобто робиться прогноз, який виступає основою ефективного прийняття управлінських рішень на національному рівні. Сформовано перелік найбільш релевантних показників оцінювання рівня фінансової безпеки держави, а саме: рівень монетизації, обсяги зовнішнього та внутрішнього державного боргу, рівень інфляції, дефіцит державного бюджету, рівень доларизації.

Запропонований методичний підхід дозволяє побудувати ефективну систему індикаторів фінансової безпеки України, що забезпечує комплексне та достовірне оцінювання рівня фінансової безпеки держави.

***Ключові слова:** фінансова безпека держави, індикатори фінансової безпеки держави, оцінювання фінансової безпеки держави, економічна нестабільність.*

DOI: 10.21272/ 1817-9215.2018.4-12

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасний економічний стан держави характеризується негативними наслідками фінансової кризи, а саме: падінням національного виробництва, зменшенням обсягів інвестицій, тінзацією економіки тощо. Потреби соціально-економічного розвитку суспільства, моніторинг та контроль за досягненням цілей фінансової безпеки, а також управління цим процесом на макрорівні вимагають визначення основних релевантних показників фінансової безпеки держави, які є основою оцінювання втрат від їх впливу. Таким чином, з метою діагностики рівня фінансової безпеки для своєчасного виявлення загроз та подолання їх наслідків, постає потреба у розробці системного інструментарію, що дасть змогу вирішити дану проблему.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням питань оцінювання рівня фінансової безпеки держави присвячено праці Барановського О. [2], Соловійова В. [17], Макарюк О. [11], М. Коваленко [9], Сухорукова А. [18], Л. Борщ [3], Ведуги Е. Н. [4], Геєця В. М. [5], Глазьева С. [6], Деркача О.М. [7], Єрмошенко М. М. [8], Матвійчука Л. О. [13], Макарюка О. В. [11], Мельника А. Ф. [15] та інших науковців. Їх інтерес концентрується на виявленні показників щодо оцінювання рівня фінансової безпеки держави, розрахунку порогових значень індикаторів, дослідженні причин та наслідків відхилень реальних значень від порогових.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є виявлення особливостей оцінювання фінансової безпеки держави в умовах економічної нестабільності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Зважаючи на поширену кризу в економіці України, фінансову та політичну нестабільність, посилення конкуренції та негативний вплив факторів навколишнього середовища, проблема забезпечення фінансової безпеки підприємств набуває особливої важливості.

Фінансова безпека є показником ефективності та результативності діяльності компанії в поточному та плановому періоді, тому дослідження цього питання становлять значний науковий інтерес.

Сучасна динаміка соціальних процесів в Україні та світі потребує створення адекватної, ефективної та економічно обґрунтованої системи захисту національних інтересів та забезпечення національної (у тому числі економічної та фінансової) безпеки. Стратегічна мета політики національної безпеки України – забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності, національної єдності на основі демократичного прогресу суспільства та держави, поваги до прав людини та прав громадян, створення умов для динамічного економічного зростання, забезпечення європейських соціальних стандартів і добробут населення. Проте досягнення даної мети в сучасних умовах неможливе без високого рівня фінансової безпеки, яка в даному випадку виступає базою досягнення більш глобальної стратегічної мети.

Розробка ефективного механізму забезпечення фінансової безпеки держави передбачає, перш за все, вирішення широкого кола проблем, що стосуються формулювання критеріїв та принципів фінансової безпеки, визначення пріоритетних національних інтересів у фінансовій сфері, проведення постійного моніторингу факторів, що загрожують фінансовій безпеці країни, та вжиття заходів щодо їх запобігання та подолання. Крім того, для створення механізму забезпечення фінансової безпеки необхідно розглянути цілий ряд рівнів, структурний, організаційний, процедурний, кадровий, технологічний та ресурси.

Зазначимо, що оцінювання рівня фінансової безпеки повинно відбуватись з урахуванням дотримання таких принципів:

- адекватності (релевантність параметрів сутності процесів, що є предметом аналізу);
- комплексності (врахування усіх факторів, що впливають на певну небезпеку чи загрозу);
- ґрунтовності (виділення головних елементів наявних або потенційних небезпек і загроз);
- послідовності (чіткий алгоритм вибору релевантних показників);
- пруденційності (можливості вжиття необхідних запобіжних, профілактичних або коригувальних заходів щодо реальних чи потенційних небезпек і загроз).

Таким чином, для оцінювання рівня фінансової безпеки використовують різноманітні оціночні фінансові індикатори-показники, які мають у поєднанні утворити дієву систему оцінювання та визначення основних досліджуваних елементів. Наприклад, О. Барановський зазначає, що «фінансові індикатори характеризують тенденції розвитку фінансової та грошово-кредитної системи держави, що склалася, з точки зору її відповідності вимогам економічної безпеки держави» [2]. Також зазначимо, що кожен з індикаторів має своє граничне (найменше чи найбільше) значення. Граничні значення індикаторів А. Сухоруков [18, с. 73] називає «пороговими» і вважає, що відхилення фактичного значення індикатора від нормативного значення, свідчить про необхідність профілактики або усунення причин, що зумовлюють ці відхилення.

Основні показники фінансової безпеки забезпечують адекватне розуміння економічної ситуації, а також характеру економічних процесів на макrorівні та через призму їх узгодження з національними інтересами та вимогами національної безпеки. Розробка ефективної системи показників фінансової безпеки є складною проблемою, оскільки їх кількість та якість повинні бути достатньою для раннього та адекватного

сигналу про стан походження та розвиток дестабілізуючих тенденцій, не обтяжуючи систему фінансової безпеки, створену для безпомилкового та швидкого реагування на потенційні загрози. Набір показників відіграє ключову роль при описі та аналізі стану фінансової системи та відкриває можливість виправити цю ситуацію шляхом розробки відповідних програм [16].

Наукова економічна література виділяє більш розширений склад елементів фінансової безпеки держави, виокремлюючи валютну, інвестиційну, банківську, боргову, грошово-кредитну, бюджетну, страхову, фондову, податкову, інфляційну, зовнішньоекономічну, розрахункову, митно-тарифну, безпеку ціноутворення. Проте запропоновані науковцями та Методикою розрахунку рівня економічної безпеки України набори індикаторів щодо оцінки рівня фінансової безпеки, дають можливість оцінити лише рівень окремих її елементів: бюджетної, грошово-кредитної, валютної, боргової безпеки та безпеки інфляційних процесів.

Дослідження елементів фінансової безпеки держави та особливостей їх оцінювання, дозволяє проаналізувати декілька методик та поглядів різних науковців на визначення рівня фінансової безпеки держави. Так, обрано 12 різних методичних засад для аналізу, а саме Методика розрахунку рівня економічної безпеки України [16]; наукові методики таких вчених: Сухорукова А., Макарюка О. [11, 18], Барановського О. [1], Глазьєва С. [6], Ластовченко І. [10], Шевченко О. [20], Медведкіної Є. [14], Ведуги Е. [4], Юрію С. [19], Мельника А. [15], Єрмошенко М. [8], Шлемко В., Бінько І. [21].

Тож, у розрізі зазначених методичних засад розглядаються такі індикатори фінансової безпеки, як рівень монетизації, відношення обсягу грошового агрегату М3 до ВВП (рівень монетизації), відношення ВВП до обсягу грошового агрегату М2 (швидкість обігу), обсяг готівки, рівень інфляції, вартість банківських кредитів у національній валюті, питома вага довгострокових банківських кредитів у загальному обсязі кредитів – грошово-кредитна, інфляційна та складова фінансової безпеки; рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет (без урахування доходів Пенсійного фонду), покриття дефіциту зведеного бюджету за рахунок зовнішніх запозичень, обсяг трансфертів із державного бюджету, амплітуда коливань бюджетних видатків на одну особу між регіонами України, дефіцит державного бюджету, доходи державного бюджету, видатки державного бюджету, рівень тіньової економіки – бюджетна складова фінансової безпеки України; обсяг зовнішнього державного боргу, обсяг внутрішнього державного боргу, відношення заборгованості уряду за державними цінними паперами до ВВП, відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування внутрішнього та зовнішнього боргу до доходів державного бюджету – боргова складова фінансової безпеки; міжнародні резерви центрального банку, відношення обсягів депозитів в іноземній валюті до загальних обсягів депозитів (рівень доларизації) – валютна складова фінансової безпеки; частка іноземного банківського капіталу в загальному обсязі банківського капіталу – банківська складова фінансової безпеки країни; відношення обсягу номінальної капіталізації ринку акцій до ВВП – фондова складова фінансової безпеки України; показник проникнення страхування (страхової премії до ВВП), показник «щільності страхування» – безпека страхового ринку.

Важливість цих індикаторів розглядається окремо для кожної методики. Пропонуємо проаналізувати використання індикаторів не лише окремо один від одного, а й групами у вигляді складових фінансової безпеки держави. Таким чином, ми зможемо показати, які складові фінансової безпеки є найвагомішими та мають найбільший вплив для оцінки рівня фінансової безпеки в країні. Механізм реалізації даного завдання наступний: визначення відсотку використання певного індикатора для всіх методичних засад.

Відповідно до вищезазначеного алгоритму аналізу індикаторів, зазначимо, що такий індикатор як дефіцит державного бюджету використовується в 10-ти з 12-ти методиках та становить 84,6% використання, а тому можемо зробити висновок, що даний індикатор є надзвичайно важливим при розрахунку рівня фінансової безпеки.

Наступним по кількості використання є рівень інфляції, обсяг внутрішнього державного боргу та обсяг зовнішнього державного боргу які використовуються у 7-ми методиках та становлять 61,5% використання. Рівень монетизації, рівень доларизації та рівень тіньової економіки становлять 46,2%, 46,2% та 38,5% відповідно, що дозволяє стверджувати, що ці індикатори є також досить вагомими. Таким чином, проаналізувавши використання індикаторів у методиках оцінювання рівня фінансової безпеки держави, з'ясували, що найбільше науковці використовують у своїх методиках індикатори бюджетної; грошово-кредитної та інфляційної і боргової складової фінансової безпеки.

Завдяки досліджуваним індикаторам та вдалому їх застосуванню можливо реально та достовірно оцінити стан фінансової безпеки держави та оцінити всі можливі економічні ризики.

Тож, адекватно сформована інформаційна база оцінювання рівня фінансової безпеки держави є раціональним та дієвим механізмом запобігання кризових явищ та зменшення економічних ризиків національного господарства. Саме тому, формалізуючи вищенаведене дослідження у вигляді схеми, сформулюємо переваги та недоліки застосування даної методики (рис. 1).

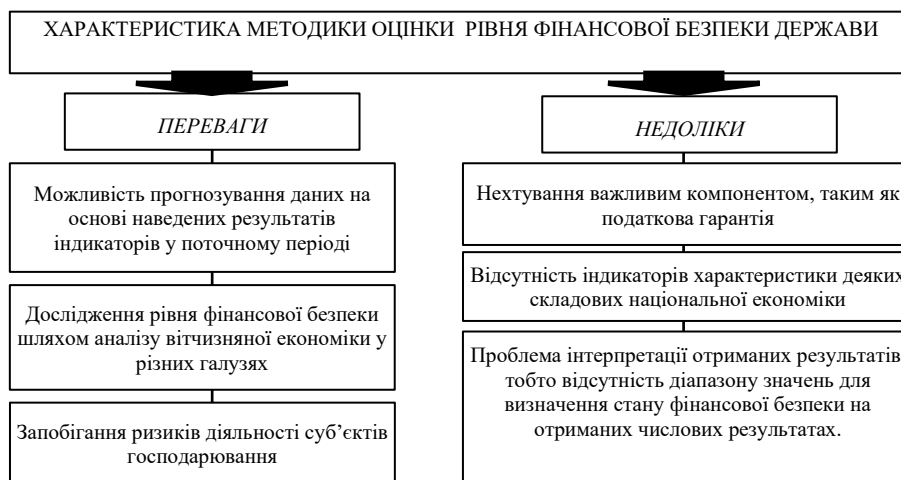

Рисунок 1 – Характеристика переваг та недоліків сформованої інформаційної бази оцінювання рівня фінансової безпеки держави

Отже, негативні сторони запропонованого методу, можна віднести до ототожнення фінансової безпеки країни з фінансовою безпекою певного сектору домашнього господарства. Тому актуальним є завдання розробити систему показників податкової безпеки, яка б доповнювала методологію розрахунку рівня економічної безпеки та давала б можливість всебічної оцінки рівня фінансової безпеки держави.

Таким чином, справедливо зробити висновок, що фінансова безпека є багатоконпонентним явищем, що включає безпеку домогосподарств, бізнес-сектору та держави та їх взаємодію.

Врахування особливостей даного підходу в розрізі оцінювання фінансової безпеки домогосподарств України можливо реалізувати шляхом телефонного анкетування. На наш погляд, оптимальний варіант для вітчизняної практики буде доповнення існуючої сукупності індикаторів показниками, які будуть враховувати фінансовий стан домогосподарств, а саме: відношення середньої заробітної плати до прожиткового мінімуму; відношення сукупних доходів до індексу споживчих цін; частка споживчих

витрат в загальному обсязі доходів; відношення реальної та номінальної заробітної плати.

Необхідно також зазначити, що ефективна реалізація будь-яких ініціатив в державі повинна супроводжуватись організаційним забезпеченням. Досліджуючи систему досягнення фінансової безпеки держави в розрізі її інституційної складової, справедливо зазначити, що сукупність державних органів виконавчої влади та приватних управлінських структур не відзначаються необхідним рівнем організаційної узгодженості. Додаткові труднощі у формуванні системи фінансової безпеки України виникають через відсутність у країні координаційного центру, який, отримавши інформацію від різних міністерств та відомств, міг би узагальнити її та зробити відповідні висновки, а також подати певні пропозиції до застосування інструментів реформування конкретної сфери економіки держави.

ВИСНОВКИ

Економічна нестабільність ставить перед державою численні виклики та загрози, одним з найсуттєвіших з яких є забезпечення функціонування фінансової системи країни. Фінансова безпека, являючись базисом національної безпеки, потребує постійного моніторингу її стану.

В сучасній економічній науці не існує комплексної системи показників, яка б змогла всебічно оцінити рівень фінансової безпеки країни в цілому. Аналіз показав, що у вітчизняній науці переважає підхід, який враховує фінансову безпеку держави, не враховуючи всіх складових фінансової безпеки, включаючи податкову складову, що впливає на цілісність набору показників для оцінки її стану. Ще одна проблема - не врахування фінансового стану домогосподарств, що особливо актуально в умовах економічної нестабільності, оскільки саме суб'єкти господарювання є як катализатора розповсюдження фінансових шоків, так і фактором нейтралізації кризи. Однак, саме громадяни є носіями безпекових очікувань, тобто очікувань, пов'язаних з відчуттям рівня безпеки, які через дії економічних суб'єктів впливають як на фінансовий, так і на реальний сектори економіки. Отже, вивчення цих очікувань все ще є актуальним і потребує подальшого наукового розвитку.

SUMMARY

The article deals with the essence of financial security indicators, defines the principles of assessing the level of financial security of the state. They noted that additional difficulties in the formation of Ukraine's financial security system arise from the lack of a focal point in the country, which, having received information from this number from different ministries and departments, could generalize it and draw appropriate conclusions. The author emphasizes that the main indicators of financial security provide an adequate understanding of the economic situation, as well as the nature of economic processes at the macro level and through the prism of their alignment with national interests and national security requirements. Developing an effective system of financial security metrics is a complex issue, as their quantity and quality must be sufficient to provide an early and adequate signal of the origin and development of destabilizing tendencies, without burdening the financial security system created for an error-free and rapid response to potential threats. A set of indicators plays a key role in describing and analyzing the state of the financial system and opens the way to remedy this situation by developing appropriate programs.

Approaches have been developed to identify a number of indicators for further assessment of the state's financial security level, American experience in assessing the level of financial security has been investigated, and a method of combining domestic and foreign experience has been proposed. The main advantage of the method under study is that it does not so much reflect the state of household financial security at the time of the survey as it reflects their expectations about it, that is, a forecast is made. therefore, their analysis is essential for effective national decision-making. At the same time, the author identified the most commonly used indicators of assessing the level of financial security of the state, such as: the level of monetization, the amount of external and internal government debt, the level of inflation, the deficit of the state budget, the level of dollarization.

The proposed methodological approaches will allow to build an effective system of indicators and indicators of financial security of Ukraine, which will help comprehensively and realistically assess the financial security of the state.

Keywords: *financial security of the state, financial security indicators of the state, assessment of financial security of the state, economic instability.*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Country Financial Security Index: overview. URL: <http://www.countryfinancialsecurityindex.com/overview.php>.
2. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): монографія. Київ: КНЕУ, 2004. 759 с.
3. Борщ Л.М. Вимірювання та оцінка фінансової безпеки, методичні підходи. Економіка ринкових відносин. 2011. № 8. С. 123–130.
4. Ведута Е.Н. Государственные экономические стратегии. Рос. экон. акад. Москва, 1998. 440 с.
5. Гець В.М. Концепція економічної безпеки України. Ін-т екон. прогнозування ; кер. проекту В.М. Гець. Київ : Логос, 1999. 56 с.
6. Глазьев С. Геноцид. Россия и новый мировой порядок. Стратегия экономического роста на пороге XXI века. Москва, 1997.
7. Деркач О.М. Науково-методичний підхід до комплексної оцінки фінансової безпеки держави. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VUABS/2012_1/32_02_03.pdf.
8. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення : монографія. URL: <http://www.disslib.org/upravlinnjaekonomichnojubezpekoju-pidpryyemnytstva>.
9. Коваленко М.А. Глобалізація фінансових ринків: причини та наслідки / М.А. Коваленко, Н.Г. Рогальська. Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). 2009. Вип. 3(46). С. 55–61.
10. Ластовченко І.В. Фінансові показники як основа механізму регулювання економіки. Фінанси України. 1998. № 3. С. 73–80.
11. Макарюк О.В. Напрями забезпечення фінансової безпеки через регулювання інвестиційного ринку. Актуальні проблеми економіки. 2009. № 6 (96). С. 38–42.
12. Маслоу А. Мотивация и личность. 3-е изд.; пер. с англ. Спб., 2008. 352 с.
13. Матвійчук Л.О. Методика визначення рівня фінансової безпеки машинобудівних підприємств. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ape/2011_5/APE-2011-05/109-114.pdf.
14. Медведкіна Є.О. Теоретико-методологічні засади забезпечення фінансової безпеки національних економік. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/prvs/2011_1/tom1/249.pdf.
15. Мельник А.Ф. Національна економіка: навч. посібн. Київ : Знання, 2011. 463 с.
16. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України / за ред. С.І. Пирожкова. Київ, НППМБ, 2003. 42 с.
17. Соловійов В.І. Фінансова безпека як основоположний фактор незалежності держави. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2011. № 3 (15). С. 148.
18. Сухоруков А.І. Фінансова безпека держави : навч. посібн. / А.І. Сухоруков, О.Д. Ладюк. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 192 с.
19. Фінанси : підручник / за ред. С.І. Юрія, В.М. Федорова. Київ : Знання, 2008. 611 с.
20. Шевченко О.Ю. Теорія фінансової безпеки: інноваційні підходи. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvati_ekon/2009_6/28.pdf.
21. Шлемко В.Т. Економічна безпека України: сутність і напрями забезпечення: монографія / В.Т. Шлемко, І.Ф. Білько. Київ: НІСД, 1997. 144 с.
22. Экономическая безопасность России: общий курс: учебник / под ред. В.К. Сенчагова. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2010. 815 с.